

TASVIRIY SAN'ATDA PORTRET JANRI VA TARIXIY PORTRET
ISHLASH YUZASIDAN METODIK TAVSIYA

Yusupova Dilrabo Abdunabiyevna

Farg'ona viloyati Farg'ona tumani

3-sonli o'rta ta'lim maktabi

Tasviriy san'at va chizmachilik fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Rassom-rassom bo'yoqlar bilan yozadi va ular bilan ishlashning juda ko'p usullari, usullari mavjud, ular murakkab va xilma-xildir, bu butun bir fan. Lekin rasmda ko'rsatilgan narsaga qarab, uning janrini belgilashingiz mumkin. Shunday qilib ushbu maqolada Tasviriy san'atda portret janri, Tarixiy portret ishlash haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: janr, rassomchilik, san'at, badiiy asar, portret, grafika.

Inson tabiatan ijtimoiy munosabatlar ta'sirida shakllanib, faoliyat ko'rsatgani uchun uning obrazini yaratish ham shunchalik murakkablikni talab qiladi. Tasviriy san'atda bir qancha janrlar mavjuddir. Janr deganda odatda, badiiy asarning ma'lum bir turi tushuniladi. Tasviriy san'atda turli-tuman janrlar mavjud bo'lib, ularni bir-biridan farqi mazmun yoki tasvirlash uslubida korinadi.

Tasviriy san'atning asosiy janrlari quyidagilardan iborat:

Portret Tarixiy Maishiy Manzara Animalistik Natyurmort Marina Botal kabi janrlardan iborat. Shulardan portret janri haqida so'z yuritimiz.

Portret janri – tasviriy san'atda eng murakkab janr hisoblanib, fransuzcha “portrait”, eski fransuzchada portraire – “chiziq yoki chegarani aks ettirmoq”, lotincha persona – “shaxs, kishi” – so'zlaridan olingan bo'lib, kishilarning chexrasini huddi o'ziga o'xshatib tasvirlash ma'nosini anglatadi. Portret janrida real hayotda mavjud bo'lgan yakka, ikki yoki bir guruh kishilar yoki rassom tasavvurida paydo bo'lgan xayoliy qiyofalarning tasviri aks ettiriladi. Rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika, shuningdek, foto san'atining muhim janrlaridan biri hisoblanadi. Portret janrida insonning ichki va tashqi gozalligi, uning xarakteri ochib beriladi. Portret bilan haykaltaroshlikdagi portret bir-biriga yaqindek tuyuladi. Ularning birida tekis, kul rangli tasvir bolsa, ikkinchisida boshning butun xajmiy shakli tasvirlanadi. Lekin buturdagi sanatlarga aloqador bolgan portretlar mazmun jihatdan bir-biridan farq qiladi. Portretida jonli kozning jozibasining, yuzga tushayotgan soya va nurlar farqini ranglar jilvasini, insonlarning ichki dunyosini, xarakatini ko'rsatishga qodirdir. Bundan tashqari portretida kolorit ham muhim o'rin egallaydi. Qadimiy Rus tasviriy san'atida XVIII-XIX asrlarda portret janri bir oqimda emas, balki bir necha tarmoqlarda amalga oshirila boradi. Partret insonning shunday tasviridirki, unda nafaqat tashqi qiyofa, balki ichki dunyo va psixologik xususiyatlar ham ochib

beriladi. Portret biror shaxsga xos bo'lgan tashqi qiyofani, uning ichki dunyosi, xarakterini aks ettirish bilan birga, ma'lum tarixiy davrga xos fazilatlarini ham siymolarda haqqoniy ifodalab beradi. Insonning ichki kechilmalarini uning yuz tuzilishi, nigohi, yurish-turishi va kiyimida ko'rish mumkin.

Portretni turli ko'rinishlari mavjud:

1) samimiy, mussavir tor doirada ma'lum bo'lgan insonga hos xususiyatlarni yanada bo'rttirib, oshkora ifodalaydi. Tantanavor, ommaviy joylarga mo'ljallangan mashhur kishilar portretlari. Ulardan tasvirlangan insonning ko'rsatgan xizmatlari, jamiyatdagi o'rni, unga monant libos, interyer, buyumlar ifodalanadi;

2) timoiy, keng doiradagi hamjamiyat sinfining turmush tarzi;

Psixologik, unda xarakter yuksak badiiy mahorat bilan ifoda etiladi. Portretda bosh va qolning bilakdan pastki qismi muhim ahamiyatga ega, surat chizayotgan kishi tomoshabin nigohini birinchi navbatda shu omillarga jalb qilmog'i kerak. Insonga xos xarakterni ifodalashda qo'l katta ahamiyatga ega. Ko'pchilik odamlar qol imo-ishoralari komagida suhbatlashadilar va bu xususiyatlar ham xarakterni yoritishda yordam beradi. Portret, inson qiyofasini tasvirlash uchun juda murakkab jarayondir. Portret inson obrazini yaratish tasviriy san'atda eng murakkab janr hisoblanadi. Har bir rassom portret ishlaganda uning kompozitsion yechimi, g'oyasi va mazmunini ochib berishga xarakter qiladi. Asarni ishlash jarayonida har biri ijodkor uning koloritiga, rang nisbatlariga va qo'shimcha detallarga e'tibor bergan holda, uning kompozitsion yechimini topdi. Portret asosida aniq shaxsning qiyofasini abadiylashtirish yotadi. Portretning muhim tomoni tasvirning tasvirlanuvchi (model, asli) ga aynan o'xshashligidir. Ijodkor portret orqali tasvirlanuvchi shaxsning ma'naviy dunyosini, ijtimoiy hayotdagi o'rnini, kasbi, jamiyatdagi mavqeiini aks ettiradi va uning shu jihatlari orqali davr xususiyati, siyosiy - iqtisodiy ahvol haqida ma'lumot bera oladi. Rassomning kasbiy mahorati, Portret ishlash uchun tanlangan materiallari esa uning yaratgan asarlariga takrorlanmas o'ziga xoslik baxsh etadi. Tarixan portretning xilma – xil tur va ko'rinishlari shakllangan: ishlanish usuli, bajaradigan vazifasi, shakli, mazmuniga ko'ra, dastgoh (kartina, byust, grafika varag'i) va monumental (monu-mental xaykal, freska, mozaika), miniaturali, ishqiy, tan-tanavor parad va intim, hajviy, satirik portret tarzida tasvirlanuvchining faqat bosh qismi, beligacha, butun bo'y-basti bilan old va yon tomonidan ishlanishi mumkin. Shuningdek, turli tarixiy davrlarda nishon, tanga, medallar yuzasiga (medal yasash san'ati) ishlangan, gemma (gliptika), medalyonlardan miniatura portret keng tarqalgan. Portret janridagi bir asarda ko'pincha bir necha janrlar qo'shilishi mumkin. Portretda tasvirlanuvchi sof holda (zaminsiz, ya'ni atrof- muhitni aks ettirmasdan), tinch holatda yoki biror faoliyati bilan ma'lum muxitda ishlanishi mumkin. Shu tufayli shartli ravishda Portretni portret va portret – kartina (janrli portret) ga ajratiladi. Portretning keng tarqalgan turlaridan biri – avtoportretdir. Avtoportret bu-

rassom o‘zini o‘zi oynaga qarab yoki o‘zining fotosidan foydalanib chizishidir. Tasvirlanayotgan kishilar soniga ko‘ra portret, yakka qo‘shaloq va guruh portretlarga bo‘linadi. Portret san‘ati bir necha ming yillik tarixga ega bo‘lib, qadimda paydo bo‘lgan. Misrda haykaltaroshlar odamning ichki hissiyotlariga chuqur kirib bormasalarda, uning tashqi qiyofasini yetarli aniqlik bilan o‘xshatganlar. Grek ustalari esa xudolar va afsonaviy qahramonlarning, shoir, faylasuf va jamoat arboblarning siymolarini ideallashtirilgan holda tasvirlab o‘zlarining go‘zallik olamiga munosabatlarini plastik yechim bilan ifodalaganlar. Keskin psixologik harakterlilikni hayron qolarli darajada haqqoniyliigi bilan qadimiy rim portret-haykallari ham alohida ajralib turadi. O‘zining paydo bo‘lishi bilan buyuk yangilik bo‘lgan timsoliy-ramziy ahamiyatga molik bo‘lgan portretlar Misrda eramizdan avvalgi IV asrlarda yaratilgan rangtasvir portretlari ishlanganligi ma‘lum bo‘ldi. Keyinroq bu portretlar ular topilgan joyni nomi bilan “fayum portretlari” deb ataldi. Qadimgi Misrda portretning noyob na‘munalari (haykaltaroshlikda – Exnaton, Nefertiti va boshqa haykallar) yaratiladi. Yunonistonda shoir, faylasuf va davlat arboblarning umumlashma, ideallashtirilgan haykal portretlari ishlanadi (haykaltarosh Alopekli Demetriy, Lisipp va boshqalar), ellinizm davrida dramatik obrazlar yaratishga intilish kuchaydi. Antik davr xaykaltaroshlik portreti qadimgi Rim san‘atida yuksak cho‘qqisiga ko‘tarildi, aniq shaxsga e‘tibor oshdi. Portretda shaxsning individual fazilatlarini aniq ko‘rsatish, ruhiy kechinmalarini ochish jarayoni sezilarli o‘rin egalladi, haykal va byustlar bilan bir qatorda tanga va medallar, gemmalarga portret, shuningdek, rangtasvir portret ishlash keng tarqaldi. Dastgoh portretning rangtasvir na‘munalari bo‘lgan fayyum portretlari (Misr, 1 - 4- asrlar) ham antik san‘at an‘analari tasirida rivojlandi. O‘rta asrlarda qat‘iy diniy qonunlar bilan cheklangan portret cherkov- me‘moriy ansamblining ajralmas qismiga aylandi. Ijodkorlar portretda podsho, din ahllarining obrazlarini yaratdilar, diniy mazmundagi portretlarda aniq shaxslarning fazilatlarini, xususiyatlarini ifodalaydilar. O‘rta asrlar xitoy ustalari asarlarida aniq shaxslar ko‘pincha o‘ziga xos fazilatlarini bilan, Yapon rassom va haykaltaroshlarining ayrim portretlarida o‘tkir psixologik holat aks ettirildi. Portret san‘ati o‘zining eng gullagan davrini Uyg‘onish davrida oldi. Bu davrda oliy-yuqori yangilikning boshlanish sifatida inson shaxsining ulug‘lanishi san‘atdagi olamshumul boylik va qahramonlik deb sanaldi. Uyg‘onish davrida portretning rangtasvir, haykaltaroshlik va grafika turlari yuksak taraqqiy etdi. Faol, o‘z qadr- qimmatini biladigan qo‘rqmas, jasur inson qiyofasi bu davrning bosh qahramoniga aylandi. Borliqni ilmiy asosda o‘rganish va shu bilimlarni amaliyotda qo‘llashga intilishlar portretning yangi tizimini yuzaga keltirdi. Endilikda tasvirlanuvchi noreal makon va muhitda emas, balki insonga yaqin bo‘lgan tabiat qo‘ynida aks ettildi. Monumental rangtasvir asarlarining personajlar orasida rassom o‘zining qiyofasini ham ishlay boshlaydi. Bu jarayon keyingi davr san‘atida yanada

rivojlantirildi (rassom Jotto, Mazachcho, A.del Kastano, D.Girlandayo, S.Bottichelli, Pyero dela Francheska, J. Bellini, haykaltarosh N. Pizano, Donatello, A. Verrokko, dastgoh haykaltaroshligida Deziderio da Settinyano, Antonio Rossellino, medallarda A. Pizanello).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir. – T.: “O‘zbekiston”, 2006.
2. Abdirasilov S., Boymetov B., Tolipov N. Tasviriy san’at. –T.: “Cho‘lpon” nashriyoti. 2012.
3. Abdirasilov S. Tasviriy san’at va uni o‘qitish metodikasi. –T.: “Ilm-Ziyo” nashriyoti. 2011.
4. Abdirasilov S. Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. –T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti. 2012.
5. Kuziyev T., Egamov A., Qanoatov T., Nurqobilov A. Rangtasvir. 5–9-sinfl ar. «San’at» jurnali nashriyoti, –T.: 2004.
6. Nurtayev O’.N. Rangshunoslik asoslari. –T.: “Ilm-Ziyo” nashriyoti, 2008.
7. Xasanov R. Maktabda tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. –T.: “Fan”, 2004.